

AXBOROTLASHGAN TA'LIM MUHITIDA TALABALAR MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Mamurova Malohat Mansur qizi

Annotatsiya:

Ushbu ilmiy maqola o'quv jarayonida talabalar mustaqil ishlari (MI) ning tashkil etilishi va uning samaradorligini oshirish bo'yicha nazariy asoslarni tahlil qiladi. Maqolada, zamonaviy ta'lim tizimida MI ning o'rni, uning pedagogik ahamiyati, ta'lim jarayonida talabalar faolligini va mustaqil fikrlashini rivojlantirishdagi roli muhokama qilinadi. Shuningdek, MI ni tashkil etish uchun zarur bo'lgan metodik yondoshuvlar, texnologiyalar va tashkil etish usullari ko'rib chiqiladi. Maqolada shuningdek, mustaqil ishlar orqali talabalar o'z bilimlarini mustahkamlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va ijodiy yondoshuvlarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ilmiy maqola, ta'lim muhitidagi samarali mustaqil ishlarni tashkil etishning nazariy jihatlarini o'rganish, ta'limchilarga metodik qo'llanma sifatida xizmat qilishni maqsad qiladi.

Kalit so'zlar:

Mustaqil ishlar, ta'lim muhitida, pedagogik yondoshuvlar, ta'lim tizimi, o'quv jarayoni, ta'lim texnologiyalari, talabalar faolligi, tanqidiy fikrlash, metodik yondoshuvlar, mustaqil o'rganish, ijodiy faoliyat.

E-mail:

maloxatmamurova4@gmail.com

Muallif ma'lumotlari:

Toshkent Davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Kirish. Axborotlashgan ta'lim muhiti talabalar bilim olish jarayonini samarali tashkil etish, yangi texnologiyalar orqali o'quv jarayonini yengillashtirish va talabalar mustaqilligini oshirish uchun qulay sharoit yaratadi. Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish, talabalarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash bilan bir qatorda, ularning mustaqil faoliyatini samarali boshqarishga imkon beradi. Ushbu maqolada axborotlashgan ta'lim muhitida talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning nazariy asoslari, shuningdek, bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari va afzalliklari yoritiladi.

Milliy ta'limni takomillashtirish jarayonida har yili zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati ortib bormoqda, ularning joriy etilishi ta'limni modernizatsiya qilish, rivojlantirish, shuningdek, bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish va ta'limni fanga yaqinlashtirishga xizmat qilmoqda. Oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'lim haqida gap ketganda, unga ajratilgan soatlarni e'tiborga olish juda muhimdir. Buning sababi shundaki, professional ta'limda talabalar mustaqil ishlashlari uchun mo'ljallangan auditoriyadan tashqaridagi soatlar ortib borgani sari, mustaqil ishlanmalarning sifatiga bo'lgan talab ortib boraveradi. Talabalar uchun maxsus yo'riqnoma va metodikalarning ishlab chiqilishi, qo'yilgan talablarni bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan o'tkazilgan videosektor yig'ilishida talabalarning mustaqil ishlashi uchun barcha oliygohlarda kerakli muhit yaratib berilmaganligining ta'kidlanishi, mustaqil ta'lim jarayoniga e'tibor qaratish dolzarb masala ekanligini yana bir bor ta'kidlashga asos bo'ladi. Axborotlashgan ta'lim muhitida talabalarni mustaqil ishlarini tashkil etish uchun, Oliy ta'lim muassalari o'z yo'nalishlaridan kelib chiqib talabalar uchun maxsus o'quv yo'riqnomalarini va har bir talabani mustaqil ishlashga undash yo'llarini, masalan, maxsus platformalarni ishlab chiqishlari kerak. Bunda xorijiy ta'lim muassalari tajribalaridan foydalanish ham maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki Oliy ta'lim tizimida tayyorlanadigan mutaxassislarni jahon standartlari darajasiga yetkazish, ilmiy - pedagogik kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor berish, talabalarni ilmiy tadqiqot ishiga yo'naltirish professor - o'qituvchilar uchun muhim vazifa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019-yil 8-oktabrdagi PF5847-son qarorida oliy ta'limni modernizatsiya va o'zgartirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "O'zbekiston oliy ta'lim tizimida biz hozirgacha gapirgan masofaviy, raqamli ta'limning haqiqiy poydevori hozir qo'yilmoqda". Mazkur farmon ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni nazarda tutadi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI. Ilmiy pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi vaqtda talabalarning mustaqil ishlarini faollashtirish uchun ko'plab nazariy tadqiqotlar olib borildi va pedagogik texnologiyalar ishlab chiqildi. S.V.Panyukova

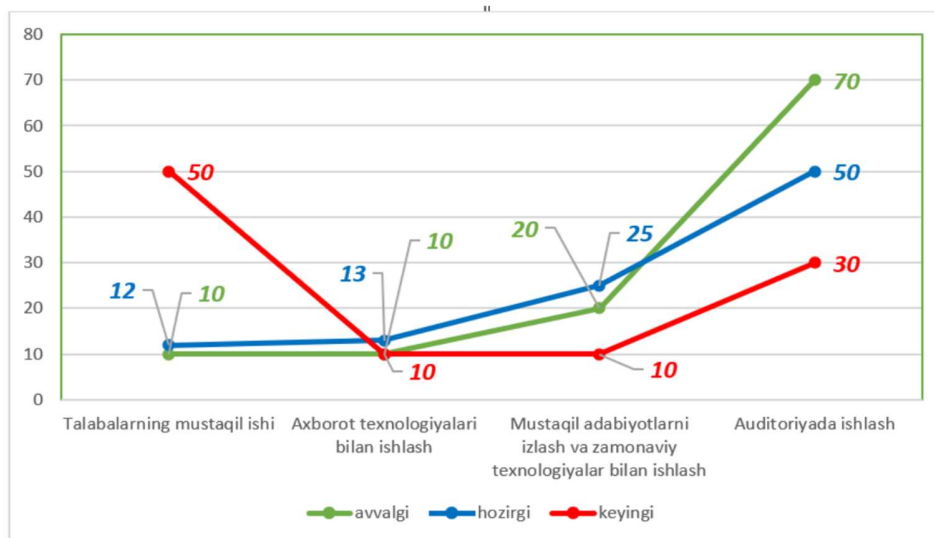
ta'kidlaydiki, yangi axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan, talabalar o'rtasida ham, talabalar va o'qituvchilar o'rtasida ham kundalik hamkorlik, fikr va ma'lumot almashish uchun real imkoniyatlar oshadi. O.M.Buranok bunday ta'lim berish strategiyasi, bilimlar tez yangilanish sharoitida uzluksiz o'z-o'zini tarbiyalashga qodir bo'lgan "natijaga yo'naltirilgan" talabalarni olish imkoniyatini beradi, deb hisoblaydi. P.I.Samoylenko va L.Yu.Sergiyenkolarning ishlari mustaqil ishlarni tashkil etishning turli shakllari va usullariga bag'ishlangan [2]. O'qituvchilarning roli talabalarni mustaqil ishlashga tayyorlashda ayniqsa muhimdir. O'qituvchi mavzuni belgilashi kerak, mustaqil ishni talabaning qobiliyati va bilim darajasiga mos keladigan tarzda amalga oshirishi uni ishga qiziqishga va mustaqil fikrlashga majbur qiladi. Ushbu ishni amalga oshirish uchun zarur ma'lumotlar, uslubiy ko'rsatmalar va agar zarur bo'lsa, bu mavzularda savol-javoblar, maslahatlar va ekskursiyalar tashkil etish kerakligi Buxoro davlat universiteti o'qituvchi va talabalar M.M.Avliyakov, N.A.Rafiyeva, S.B.Shodiyeva tomonidan yozilgan maqolada ta'kidlab o'tilgan [3]. USLUBIYOT. Axborot-ta'lim muhitida o'quvchilarning tadqiqot va mustaqil ishlarini tashkil etish uslubini takomillashtirish zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va internet tarmog'i orqali ta'lim resurslari mavjudligi sharoitida o'qituvchi va olimlar o'quv jarayoni sifatini oshirish, talabalarning mustaqil ishini oshirish saviyasini oshirish ustida ishlashlari kerak bo'ladi. Avvalo, axborot ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish tegishli ishlarni ishlab chiqishni talab qiladi: mustaqil ish jarayonida maslahat va yo'l-yo'riq ko'rsatish, shuningdek, talabalarning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim faoliyati natijalarini baholash. Boshqacha aytganda, o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladigan o'quv materiallarini yaratish va tizimlashtirish zarur [4]. Talabalarning AKT kompetentsiyasining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- 1) ishlarni turli xil axborot tashuvchi elektron vositalar bilan o'tkazish;
- 2) ofis dasturlari asosida ish olib borish;
- 3) tarmoq axborot resurslaridan foydalanish;
- 4) turli multimediya vositalaridan ma'lumot olish;
- 5) masofaviy yondashuvlar yordamida o'qitish.

Kompetentsiyalar asosiy, texnologik va kasbiy turlarga bo'linadi. Birinchisida AKT asoslaridan foydalanadi. Ikkinchisi dasturiy ta'minot va tarmoq resurslarini tahlil qiladi. Uchinchisida ish va dasturlar uchun yangi vositalarni yaratiladi [5]. Hozirgi kunda yurtimiz Oliy ta'lim o'quv jarayonida bir nechta raqamli ta'lim platformalaridan foydalanib kelinmoqda. Bulardan eng keng tarqalgani Moodle masofaviy ta'lim platformasi va HEMIS axborot tizimi hisoblanadi. Moodle – ushbu bepul LMS (ta'limni boshqarish tizimi) avstraliyalik Martin Dugimas tomonidan ishlab chiqilgan va uning birinchi versiyasi 2002 yilda chiqarilgan. Endi u dunyodagi eng mashhur masofaviy ta'lim tizimi bo'lib, 200 dan

ortiq mamlakatlarda qo'llaniladi. Moodle o'qituvchi va talabalar o'rtasida qulay masofaviy muloqotni tashkil etishga qaratilgan, ammo u an'anaviy masofaviy kurslarni tashkil qilish va yuzma-yuz o'rganishni qo'llab-quvvatlash uchun ham mos keladi. U bir necha yuz ming o'quvchini qamrab olish imkoniyatiga ega va boshlang'ich maktablarda yoki mustaqil ta'limda foydalanish mumkin [6]. HEMIS O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrda PQ-60-sonli qaroriga muvofiq, Jahon banki bilan hamkorlikda oliy ta'lim jarayoni boshqaruvi axborot tizimi (HEMIS), oliy o'quv muassasalarida ma'lumotlar to'plamini elektron shaklda tayyorlash va o'quv muassasalarining faoliyatini avtomatlashtirish maqsadida qo'llaniladi. Bu tizim "Boshqaruv", "Ta'lim", "Ilmiy" va "Moliyaviy" jarayonlarni boshqarish modullarini o'z ichiga oladi. Mamlakatimizning barcha davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari ushbu tizimga ulangan bo'lib, barcha oliy o'quv yurtlari va talabalari haqidagi ma'lumotlarni ushbu tizimdan markazlashgan holda olish mumkin. Tizimdan foydalanish uchun maxsus sayt <http://hemis.uz> yaratilgan bo'lib, unda ushbu tizimdan qanday foydalanish to'g'risida barcha zarur ma'lumotlarni olish imkoni mavjud. Dastavval, talabalarining mustaqil ishi o'quv jarayonining deyarli 10 dan bir qismini tashkil etgan bir vaqtda, auditoriyada ishlash soati sezilarli darajada yuqori, ya'ni 70% ni tashkil etgan. O'tgan vaqt mobaynida, axborot texnologiyalari bilan ishlash va mustaqil adabiyotlarni izlash va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashda o'ta ahamiyatli deyarli o'zgarishlar kuzatilmagan. Yangi o'quv va raqamli texnologiyalarning oliy ta'lim tizimiga kiritilishi mustaqil ishlash mazmuni va hajmini oshishiga, auditoriya soatlarini esa deyarli 2 barobar kamayishiga olib kelmoqda. Qolgan ko'rsatkichlar deyarli o'zgarishsiz qolmoqda. Buni quyidagi 1-rasmda ko'rishimiz mumkin:

1-rasm. Talabalarga ajratilgan o'quv soatlar taqsimotini qiyosiy tahlili (kecha, bugun, ertaga).

NATIJA. Mustaqil ta'lim tizimi metodikasini takomillashtirish maqsadida TATU Farg'ona filialida Moodle va HEMIS tizimlarida bir qator tadqiqotlar olib borildi va masofaviy ta'lim platformalarida mustaqil ta'lim jarayonini shakllantirish uchun zaruriy funksiyalar tahlil qilindi, natijada quyidagi HEMIS va Moodle tizimlaridagi ba'zi funksiyalarning qiyosiy jadvali shakllantirildi:

Moodle	HEMIS
Topshiriq fayllarini yuklab olish	
har bir fayl alohida barchasi arxivlangan holda	har bir fayl alohida
Topshiriq fayllarini ochib ko'rish	
faqat yuklab olish orqali	faqat yuklab olish orqali
Tizimga yuklanadigan fayllar uchun limit	
2 mb	2 mb
Chat tizimi	
barcha uchun umumiy	barcha uchun umumiy
Baholash	
baholarni o'zgartirish imkoniyati mavjud	baholarni o'zgartirish imkoniyati mavjud emas
Guruh kesimida tahlil qilish	
mavjud emas	mavjud emas

1-jadval. HEMIS va Moodle tizimlaridagi ba'zi funksiyalarning qiyosiy jadvali.

Axborotlashgan ta'lim muhitining ahamiyati. Axborotlashgan ta'lim muhitini ta'lim tizimiga joriy qilishning asosiy vazifasi — talabalarni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish hamda mustaqil ravishda o'rganish va rivojlanish imkoniyatini yaratishdir. Bu muhit quyidagi xususiyatlarga ega:

- Raqamli resurslarga kirish imkoniyati:** Ta'lim resurslari (kitoblar, maqolalar, elektron darsliklar) talabalar uchun onlayn platformalarda mavjud bo'lib, ular bu resurslarga istalgan joyda va istalgan vaqtda kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
- O'zini o'zi nazorat qilish imkoniyati:** Elektron testlar, masofaviy nazorat vositalari va boshqa axborot texnologiyalari talabaning bilimini tezkor baholash, uning o'z ustida ishlashga bo'lgan qiziqishini oshirish va o'zini o'zi nazorat qilish ko'nikmasini rivojlantirish imkonini beradi.

3. **Moslashuvchan ta'lim jarayoni:** Axborotlashgan ta'lim muhiti o'quv jarayonini talabaga moslashtirish imkonini beradi. Masalan, talabaning bilim darajasiga mos materiallar, vazifalar va topshiriqlarni tanlash, shuningdek, individual o'sish tempiga moslashish imkoniyati mavjud.

Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning nazariy asoslari:

1. **Mustaqil ta'lim jarayonini loyihalash va rejalashtirish nazariyasi.**

Axborotlashgan ta'lim muhiti talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning nazariy jihatlarini loyihalashda asosiy o'rin tutadi. Bu jarayonda ta'lim vositalari (masalan, elektron platformalar, interaktiv dasturlar) yordamida talabaga yangi bilim va ko'nikmalarni o'rgatish rejalashtiriladi. O'quv jarayonini loyihalashda moslashuvchan ta'lim tizimlari talabaning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

2. **Kognitiv o'rganish nazariyasi.**

Kognitiv o'rganish nazariyasi axborotlashgan ta'lim muhitida talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nazariya talabalarning bilim olish jarayonida yangi ma'lumotni qanday qabul qilishlari, saqlashlari va o'zlashtirishlariga asoslanadi. Elektron platformalar orqali talabalar ma'lumotlarni izlash, tizimlashtirish va ularga chuqurroq e'tibor qaratish imkoniga ega bo'ladilar.

3. **O'z-o'zini boshqarish nazariyasi (Self-regulated learning).**

O'z-o'zini boshqarish nazariyasi talabalarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Talabaning o'z bilimini baholashi, o'z-o'zini nazorat qilishi va o'z xatolarini tuzatishi unga o'z-o'zini boshqarish va mas'uliyat hisini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, elektron ta'lim platformalaridagi onlayn testlar, nazorat ishlari, qayta aloqa funksiyalari o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

4. **Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) nazariyasi.**

AKT nazariyasi ta'limda axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishni o'rganadi. Axborotlashgan ta'lim muhitida AKT nazariyasiga asoslanib, talabalar uchun mo'ljallangan interaktiv darsliklar, videoma'ruzalar, multimedia dasturlari, masofaviy laboratoriyalar va simulyatsiyalar kabi vositalar orqali ta'lim jarayoni yanada boyitiladi. Bu esa talabalarning o'quv motivatsiyasini oshiradi, o'qitish samaradorligini yaxshilaydi.

5. **O'zlashtirish va takomillashtirish jarayoni nazariyasi.**

Mustaqil ishlarni tashkil etishda o'zlashtirish jarayonining nazariy asoslarini hisobga olish zarur. Talabaning yangi bilim va ko'nikmalarni qay darajada o'zlashtirganini bilish va uni takomillashtirishga yo'naltirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Bunda elektron platformalar orqali o'zlashtirish jarayonini nazorat qilish va kerakli maslahatlar berish muhimdir.

Axborotlashgan ta'lim muhitida talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning afzalliklari:

1. **Moslashuvchan va interaktiv ta'lim olish** - Talabalar ta'lim olish jarayonini moslashuvchan ravishda boshqarish imkoniyatiga ega bo'lishadi va bu ularning individual rivojlanishiga yordam beradi.

2. **Onlayn va interaktiv platformalarda fikr almashish** - Talabalar mustaqil ishlari davomida boshqa talabalar va o'qituvchilar bilan onlayn muhitda fikr almashish imkoniga ega bo'lib, bu ularning bilim va tajribasini kengaytiradi.

3. **Amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash** - Axborotlashgan ta'lim muhitida talaba olgan nazariy bilimlarini amaliy jihatdan sinab ko'rishi mumkin, bu esa talabaning chuqurroq o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Xulosa

Axborotlashgan ta'lim muhiti talabalarga mustaqil ishlash va bilim olishda katta imkoniyatlar yaratib beradi. Bu muhit talabalar uchun ta'lim jarayonini osonlashtiradi, individual o'sishiga ko'maklashadi va ularni mustaqil o'rganish jarayoniga jalb qiladi. Shu bilan birga, axborotlashgan ta'lim muhiti talabalarining ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni o'z vaqtida va samarali o'rganishga undaydi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Moodle va HEMIS tizimlarini tahlil qilish jarayonida nazariy va amaliy muammolar o'rganildi. Talabalar yuklagan topshiriq fayllari tekshirilib, mavjud muammolar o'rganilishi natijasida zaruriy yo'riqnomalar ishlab chiqilishi zarur ekanligi ma'lum bo'ldi: mustaqil ishlarni rasmiylashtirish uslubiyoti, mustaqil ishlarni tayyorlash uslubiyoti. Amaliy tahlil jarayonida bir nechta muammolar aniqlanib, ularni hal qilish uchun sinov tariqasida yangi mustaqil ta'lim uchun mo'ljallangan tizim taklif etildi. Yangi tizimli dasturning bir necha imkoniyatlari va kodning bir qismi maqolada keltirib o'tildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF5847-son farmoni.
2. K.L.Stefanovna. Texnik universitet talabalarining mustaqil ishini mustaqil tashkil etish qobiliyatini shakllantirish. Samara, 2017
3. M.M.Avliyakov, N.A.Rafiyeva, S.B.Shodiyeva. O'quvchilarning mustaqil ishini tashkil etish usullari // Ijobiy maktab psixologiyasi. 2022. 6-tom, №4.
4. D.A.Xalilov, G.M.Qurbonova. Axborotlashgan ta'lim muhitida talabalarining mustaqil ishlarini tadqiqoti va uni tashkil qilish metodikalarini takomillashtirish (TATU Farg'ona filiali misolida) // Universum: texnika fanlari: elektron ilmiy jurnal 2023. 12(117).
5. Большой обзор LMS-систем: виды, поставщики и реальный кейс внедрения — Образование на vc.ru
6. V.Lyamkina. Tadbirkorlik universitetini raqamlashtirish shartlarida rivojlanish // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. 2023. 11-tom, №6.

